

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΑ *

Εύρισκόμεν ἐν Βερολίῳ τὸν Αὐγούστου τοῦ 1903, ὅτε ὁ τηλεγράφος ἀνήγγειλεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν τῶν Χριστούρκων· ἀμέσως δὲ κατόπιν ἐμάθομεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες οἱ ὑποταταγμένοι εἰς τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν ἐπὶ ἀντιγύριζον τὴν πολιτικὴν ταύτην μεταβολὴν καὶ ἐδεξιούντο μετὰ χαρᾶς τὸ νέον πολίτευμα. Οἱ δὲ συμπατριῶταί μου αἱ παρατυγχάνοντες τότε ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας, ὧν μεταξὺ καὶ οὐκ ἐλίγοι Ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι, ἐφαίνοντο συμμεριζόμενοι τὰς ἀγαθὰς προσδοκίας τῆς ἐπαγγελλομένης νέας ἐποχῆς.

Ὁμολογῶ, ὅτι τὸ κατ' ἐμαυτὸν περιοριζόμεν κινῶν τὴν κεφαλὴν καὶ δὲν παρεδιδόμεν εἰς αὐταπάτην, ἀναμιμνησκόμενος τῆς παροιμίας τοῦ ἡμετέρου λαοῦ *Τὸ αἷμα νερὸ δὲν γίνεται*. Ἐπίστευον ἔκτοτε, ὅτι ἡ μεταρρυθμισὶς ἔμελλε μετὰ τῶν ἄλλων νὰ προβάλῃ εἰς ἐκυτὴν ὡς σκοπὸν τὴν σύγκρασιν τῶν ἐθνοτήτων, τοῦτο δ' ἔνεκα τῶν ἐλιγμῶν τῆς τουρκικῆς διανοητικότητος ἔμελλε νὰ καταλήξῃ εἰς σωβινισμὸν πιέσεως χειρότερος τῆς τῶν χρόνων τῆς ἀπολυταρχίας. Ἄλλως δ' ἡ γνώμη μου αὕτη οὐδαμῶς εἶχε τὰς ἀξιώσεις προφητείας. Ἡ πείρα τοῦ παρελθόντος ἤρκει νὰ δείξῃ, ὅτι πᾶσα μεταρρυθμιστικὴ ἀπό-

* Ἡ πραγματικὴ αἰτιὰ τοῦ ἐκδότου τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος ἐδημοσιεύθη γαλλιστὶ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Le point de vue grec* ἐν τῷ γαλλικῷ περιοδικῷ *Le Correspondant* τῆς 10 Ἰουνίου ἔ. ν., ἐν ᾧ πρότερον εἶχον δημοσιευθῆ ἄρθρα συγγραφέων πραγματευόμενα τὴν σερβικὴν, βουλγαρικὴν, ἀυστριακὴν, ῥωμανικὴν καὶ ἀλβανικὴν ἀποψιν τῶν πορισμάτων τοῦ βαλκανικοῦ πολέμου καὶ συνεκτελοῦντα σειράν ἐπιγραφομένην *Les suites de la guerre des Balkans*. Ἐθεωρήσαμεν δ' ἀνγκραίσιν τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἄρθρου τούτου καὶ ἑλληνιστὶ ἐνταῦθα κατὰ μετᾶφρασιν ἐκ τοῦ γαλλικοῦ πρωτοτύπου συμφώνως πρὸς ἐπιθυμίαν ὑπὸ πολλῶν ἡμῶν ἐκφρασθεῖσιν.

παιρα τῆς Τουρκίας εἰς οὐδὲν ἄλλο ἢ γὰρ ἢ εἰς χειροτέρευσιν τῆς καταστάσεως τῶν Χριστιανῶν καὶ εἰς διακινδύνευσιν τῆς τύχης αὐτῶν.

Πράγματι δὲ δὲν ἤργησε νὰ καταφανῆ, ὅτι τὰ πράγματα ἔδεικνον ἐπὶ τὸ χειρόν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Μάλιστα δὲ πάντων ἐπασχον ἐκ τῆς τριαύτης ἐπιδεινώσεως οἱ τὴν χερσὸν ἤσαν τοῦ Αἴμου ἀποτελοῦντες λαοί. Ὁ δ' ἑλληνισμὸς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἐξετίθετο εἰς διωγμοὺς ἀτελευτήτους. Ἀπόπειραι μειώσεως τῶν προνομίων τοῦ Πατριαρχείου, σφαγαὶ ἱεραρχῶν καὶ προκρίτων τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, ἀποδιδόμενοι ἐνίοτε εἰς τὴν ἐκδίκησιν καὶ τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν βαλκανικῶν φύλων, περιορισμοὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ, ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἐλευθέρας εἰσόδου τῶν ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἐφημερίδων, τὸ σχέδιον μεθοδικῆς μεταβολῆς τῆς ἐθνολογίας τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν διὰ τῆς μετοικίσεως ἑτερογενῶν κατοίκων ἐκ τῶν μυχῶν τῆς Ἀσίας καὶ ἀπηνῆς ἐμπορικὸς ἀποκλεισμός, ἰδοὺ κατάλογος δεινῶν ἱκανῶς μὲν μέγας, ἀλλὰ μὴ ἐξαντλῶν ἀπάσας τὰς μορφὰς ἃς περιεβλήθη ἡ καταδικωτικὴ περισσοτέχνια τῶν Νεοτούρκων. Ἐξ ἐτέρου δὲ τὸ κρητικὸν ζήτημα, καίπερ εἰσελθὸν ἀπὸ τοῦ 1898 εἰς τὴν ὁδὸν λύσεως ὀριστικῆς, καὶ κατ' αὐτὰς ἤδη τὰς παραμονὰς τῆς μετὰ τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ἐνώσεως τῆς νήσου τῆς πολλάκις ψηφισθείσης ὑπὸ τῶν κατοίκων αὐτῆς προεκάλει νέας προστριβὰς μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ αἱ ἀνωμαλῖαι καὶ ἡ ἀνυπομονησιὰ δὲν ἦσαν μικρότεραι ἐν ταῖς ἄλλαις χώραις τοῦ Αἴμου, ἐξερεθιζομέναις ὑπὸ παθημάτων ἀναλόγων πρὸς τὰ βασανίζοντα τοὺς Ἕλληνας καὶ ὁμοίως ἐξαπτομέναις ὑπὸ τοῦ πόθου ἀπελευθερώσεως ἀλυτρώτων ἀδελφῶν.

Δὲν ἦτο λοιπὸν φυσικὸν νὰ δώσωσιν οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι πρὸς ἀλλήλους τὴν χεῖρα ἐναντίον τοῦ κοινῶς πιέζοντος αὐτούς; Δὲν

ἦτο δυνατόν νά προβῶσιν εἰς τὴν ἀπόπειραν ἐκείνην ἣν δὲν εἶχον τολμήσει νά ἐπιχειρήσωσι πρότερον :

Ἡ ἰδέα βαλκανικῆς ἐνώσεως δὲν ἦτο νέα. Τὸ πρῶτον βλέπομεν αὐτὴν ὑποφώσκουσαν ἀπὸ τοῦ 1797. Τὸ δὲ θαυμασιώτερον εἶνε, ὅτι τὸ σύνθημα τοιαύτης συνεργασίας ἐδόθη ἐκ Βιέννης. Ἀλλὰ πρὸς ἐλάττωσιν τῆς ἐκπλήξεως τοῦ ἀναγνώστου πρέπει νά προστεθῆ, ὅτι τὴν πρωτοβουλίαν αὐτῆς ἔσχεν Ἑλλην, θερμανθεὶς ὑπὸ τῶν ἰδεῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ὑπῆρξε δὲ οὗτος ὁ Ῥήγας, ὁ καταγόμενος ἐκ τοῦ πλησίον τοῦ Βόλου κειμένου Βελεστίνου. Ἀφ' οὗ πρῶτον ἐχρημάτισε διδάσκαλος ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ὑπηρέτησεν ἐν Βλαχίᾳ ὡς γραμματεὺς τοῦ Ἑλληνοσ ἡγεμονος Μαυρογένη, εἶχεν ἐκλέξει τὴν πρωτεύουσαν τῆς Αὐστρίας ὡς κέντρον τῆς ἐκτυπώσεως καὶ τῆς διανομῆς τῶν γεωγραφικῶν αὐτοῦ χαρτῶν, τῶν εἰς ἔθνικὸν προσηλυτισμὸν ἀποσκοποουσῶν δημοσιεύσεων αὐτοῦ, τῶν ἐγερτηρίων αὐτοῦ ἄσμάτων. Ἀξίον δὲ σημειώσεως εἶνε, ὅτι ἡ γενέτειρα κώμη τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας ἐπέιχε τὴν θέσιν αὐτῶν ἐκείνων τῶν Φερῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἐν αἷς εἶχε γεννηθῆ ὁ Ἰάσων ἐκεῖνος, ὅστις πρὸ αὐτοῦ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἶχε διανοηθῆ τὴν συγκρότησιν συμμαχίας ἐναντίον τῶν Περσῶν, περιλαμβανούσης οὐ μόνον τοὺς Θεσσαλοὺς, ἀλλὰ καὶ σύμπαντας τοὺς Πανέλληνας. Ὅμοίως ὁ Ῥήγας δὲν ἀπηυθύνετο εἰς μόνον τοὺς συμπατριώτας, ἀλλ' ἀντιμετωπίζων ὅλον τὸ μέγεθος τοῦ ἀγῶνος, ὅστις ὤφειλε νά ἐπιχειρηθῆ ἐναντίον τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, ἐπεκαλεῖτο τὴν ἀπελευθέρωσιν συμπάντων τῶν λαῶν τοῦ Αἴμου καὶ ἐνεφανίζετο ὡς ὁ σημαιοφόρος ἀπάντων τῶν ἐθνῶν τῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ ἐκείνῃ πασχόντων ὑπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν. Ἀλλὰ συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν αὐστριακῶν ἀρχῶν καὶ παραδοθεὶς εἰς τὴν Πύλην, ὑπέστη τὸ μαρτύριον ἐν Βελιγραδίῳ. Οἱ δὲ Σέρβοι, ἀπελευθερωθέντες ἀπὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς

ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, θεωροῦσι τὸν Ῥήγα οὐχ ἥττον τῶν Ἑλλήνων ὡς πρόδρομον τῆς ἰδίας τούτων ἐλευθερίας καὶ ὡς πρόμαχον ἑλθῆς τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ὁ κ. Γαβριήλοβιτς, πρότασις τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βελιγραδίου, ἀντιπροσωπεύσας αὐτὸ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν τῇ ἀμφιηγηρίδι τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἑλλάδος, ἐξεφράσθη ὡς ἑξῆς περὶ τοῦ Ῥήγα ἐν τῇ προσφωνήσει αὐτοῦ· «Πῶς νὰ μὴ ἀποτίσωμεν ἐνταῦθα φόρον θαυμασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν ἥρωα, αὐτὸν ὁ ἀνδριάς κοσμεῖ τὴν πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου πλατεῖαν, πρὸς τὸν ἐνθερμον πατριώτην, πρὸς τὸν ἐμπνευσμένον ποιητὴν, πρὸς τὸν περιπαθῆ φίλον τῆς ἐλευθερίας, περὶ οὗ εἰς τῶν ἡμετέρων ἱστορικῶν εἶπεν ὀρθότατα, ὅτι ἀνήκει εἰς τοὺς Ἕλληνας ὡς ἐκ τῆς γενετῆς αὐτοῦ, εἰς τοὺς Σέρβους ὡς ἐκ τοῦ θανάτου καὶ ὡς ἐκ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων εἰς ἅπαντα τὰ ἔθνη τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου ;»

Κατὰ ταῦτα δὲν ἔλειπον σημεῖα συναφείας μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν τοῦ Αἴμου, εἰς οἵανδήποτε φυλὴν καὶ ἂν ἀνήκον, καίτοι ἢ πολιτικὴ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος δὲν εἶχεν ἀγάγει εἰς σύσφιγξιν τῶν δεσμῶν τῶν ζυναμένων νὰ ἐνώσῃ τοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς. Ἀποτυχούσης δὲ πάσης ἀποπειράς, οὐδὲν ἄλλο ἀπέμενεν ἢ ἡ ἀμοιβαία πρόσκρουσις, καὶ παρεσύροντο εἰς διενέξεις κινδυνώδεις. Ἡ μεγάλη καὶ ἐπὶ αἰῶνας ὄλους διαρκέσασα κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας πάλη τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ σλαυισμοῦ ἤρχιζε καὶ πάλιν ὑπὸ τύπον οὐχὶ ὀλιγώτερον ὀξύν. Ἄλλ' οὐδένα ἄλλον ὠφέλει πλὴν τῶν Τούρκων, καὶ διήνοιγεν ὁσημέραι εὐρυτέραν τὴν ἄβυσσον μεταξὺ ἔθνων ἅτινα ἐν τούτοις θρησκευοῦσι τὴν αὐτὴν πίστιν καὶ ὠφειλον νὰ ἔχῃσι τὸν αὐτὸν ἐχθρόν.

Ἡ δ' ἐπείγουσα ἀνάγκη τῆς βελτιώσεως τῆς τύχης τῶν χριστιανικῶν λαῶν τοῦ Αἴμου καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ὑπὲρ πᾶν μέτρον πασχόντων ὁμοεθνῶν ἤγαγεν εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν βαλκανικῶν λαῶν. Ὁμολογηθεῖσα μετὰ μεγάλης μυ-

στικότητος καὶ μετὰ σπουδῆς ἀποκλειούσης πολλὰς λεπτομερείας, ἰδίως μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Βουλγαρίας, κατέπληξε τὴν Εὐρώπην. Ἡ διπλωματία πρὸ τοῦ τετελεσμένου τούτου γεγονότος ὑπέστη ἐκθάμβησιν ὅμοιαν πρὸς τὴν ἐκπληξιν τὴν καταλαβοῦσαν τὸν Ἀβδουλ Χαμίτ, ὅτ' ἔμαθεν αἰφνίς, ὅτι Ἕλληνες καὶ Βούλγαροι συνέπραττον καὶ συνεμάχουν ἐν ἀγῶνι κοινῷ κατὰ τῆς Τουρκίας.

Ἡ δὲ κατάπληξις τῆς Εὐρώπης ὑπῆρξε τοσοῦτω μείζων καθ' ὅσον αἱ πρῶται νίκαι τῶν συμμάχων διεδέχθησαν ἀλλήλας μετὰ ταχύτητος ἐκπληκτικῆς. Ἐξ ἑνὸς μὲν οἱ Ἕλληνες, ἀφ' οὗ διεέθησαν τὰ νομιζόμενα ἀδιάβητα στενὰ τοῦ Σαρανταπόρου, εἰσῆρχοντο εἰς τὴν Θεσσαλονίκην μετὰ τὴν αἱματηρὰν μάχην τῶν Γιαντισῶν εἴκοσι μόνον ἡμέρας μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ πολέμου. Ἡ δὲ πτώσις τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν καὶ τοῦ Λουλὲ-Μπουργάζ, ἀλωθέντων ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, αἱ νίκαι τῶν Σέρβων ἐν Κουμανόβω, Περλεπέ καὶ Μοναστηρίῳ ἀντεστοίχουν πρὸς τὰς ἐπιτυχίας τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ. Ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ στόλος τῶν Ἑλλήνων ἀπέκλειε τὸν ὀθωμανικὸν ἐν τοῖς στενοῖς τῶν Δαρδανελλίων, θριαμβεύων ὁσάκις ἐκεῖνος ἐτόλμα νὰ ἐκπλεύσῃ ἐξ αὐτῶν, κατελάμβανε μίαν μετὰ τὴν ἄλλην τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου τὰς μὴ κατειλημμένας ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν, καὶ, δεσπόζων τῆς θαλάσσης, ἐξησφάλιζεν εἰς τοὺς συμμάχους τὰς κατὰ γῆν νίκας αὐτῶν διὰ τῆς παρακωλύσεως τῆς ἀφίξεως νέων τουρκικῶν δυνάμεων εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ διὰ τῆς διευκολύνσεως τῆς μεταφορᾶς τῶν συμμάχων εἰς τὰ πεδία τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἀνεμένετο δὲ πλέον μόνον ἢ ἐκπολιόρησις τῆς Ἀδριανουπόλεως, τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Σκόδρας πρὸς ἀπεπεράτωσιν τοῦ πολέμου. Ἐπιτυχία τοιαύτη, ἀπροσδόκητος, παρείχε τὴν προσδοκίαν πολεμικῶν κατορθωμάτων ἔτι δραστηριωτέρων, καὶ ἠδύνατο νὰ προταθῇ τὸ ἐρώτημα ἂν οἱ σύμμαχοι δὲν ἔμελλον νὰ αναγκάσωσι τὴν Πύλην νὰ υπογράψῃ τὴν εἰρήνην ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει.

Οὕτω πρόβλημα τῶν δυσκολωτάτων πρὸς ἐπίλυσιν, τὸ βαλκανικὸν πρόβλημα, ἐλύετο ἀφ' ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τοῦτο ἦτο εἰς μόνος τῶν κόμβων τοῦ πολυθρυλήτου ἀνατολικοῦ ζητήματος, ὅπερ, γὰρ, εἴνε ὑπὸ διαφόρους μορφὰς ξένον εἰς τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν καὶ εἰς τὴν τῶν μέσων αἰώνων, ἀπησχόλε: τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη καὶ ἐδασάνιζε τὰ πνεύματα ἰδίως ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς εἰρήνης τοῦ Κουτσούκ-Καϊναρτζῆ.

Ἀλλὰ μάτην ἡ βαλκανικὴ συμμαχία ἀπεφάσισε ναῦτενεργήσῃ (fare da sé). Ἡ ἀκεραιότης τῆς Τουρκίας συνεδέετο ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ ἐπὶ τοσοῦτον πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς Εὐρώπης, ὥστε αὕτη ἡ ἐπιβαλοῦσα πάντοτε τὴν κηδεμονίαν αὐτῆς χάριν ἐπικαλύψεως τῶν ἰδίων προθέσεων κατώρθωσε κατὰ ἕνα ἢ κατ' ἄλλον τρόπον νὰ ἐπιβάλῃ ἴδια σχέδια διασταυρούμενα πρὸς τὰ τῶν συμμάχων.

Κυρίως δὲ ἡ δύναμις ἡ παρασκευάσασα τὰς πλείστας τῶν δυσχερειῶν πρὸς λύσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος ὑπῆρξεν ἡ Ἰταλία, τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς διὰ τῆς καταλήψεως τῶν νοτίων Σποράδων, διαρκεῦντος τοῦ λιθυκοῦ πολέμου, ἔπειτα δ' ἀντιτασομένη ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς Αὐστρίας εἰς τὰς ἑλληνικὰς βλέψεις τὰς ἀναφερομένας εἰς τὰ σύνορα τῆς βορείου Ἡπείρου.

Ἐξετάσωμεν τὰ δύο ταῦτα ζητήματα.

Ὅτε, παρελκυομένου τοῦ περὶ τῆς Τριπολίτιδος πολέμου, ἡ Ἰταλί'α, ἐπιδιώκουσα τὴν λήξιν αὐτοῦ, ἠναγκάσθη νὰ ποιεῖ δραστηριωτέρα καὶ στενοχωρήσῃ τὴν Τουρκίαν, ἀποφασίζουσα νὰ δράσῃ κατὰ θάλασσαν, δύο ὁδοὶ ἦσαν ἀνοικταὶ εἰς αὐτήν. Ὁφείλεν ἢ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸν βομβαρδισμόν καὶ ἀποκλεισμόν τῶν ὀθωμανικῶν λιμένων ἢ νὰ καταλάβῃ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου. Προτιμήσασα δὲ τὴν κατάληψιν τῶν νήσων ἐπραξέ τοῦτο ἅτε εὐρισκομένη μεταξὺ Σκύλλης καὶ Χαρύδδωος ἢ ἐν τῇ ἀποφάσει ταύτῃ ὑπῆρχέ τις ὑστεροβουλία; Ἡ ἐξέλιξις τῶν

κατὰ τὸ γεγονός τοῦτο δεικνύει τὰς ἀληθεῖς προθέσεις τῆς Ἰταλίας.

Οἱ Ἴταλοι, καταλαμβάνοντες τὰς νήσους, δὲν ἤγνόνουν βεβαίως τὴν ἐθνολογικὴν αὐτῶν κατάστασιν, τὴν ἱστορίαν καὶ τὰ δίκαια αὐτῶν. Εἶχον ἐνώπιον ἑαυτῶν νήσους αὐτόχρημα ἑλληνικὰς. Τὰ αἰσθητά των Ἑλλήνων αὐτῶν κατοίκων ἦσαν ἐστραμμένα πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Οὐδὲν εἶχε ζυνηθῆ νὰ μεταβάλη τὸν χαρακτήρα αὐτῶν κατὰ τοὺς αἰῶνας τῆς τουρκοκρατίας. Μάτην μετὰ τὴν κατάβασιν τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου εἰς τὴν Κρήτην τῷ 1898 εἶχε γείνει ἀπόπειρα μεταβολῆς τῆς ἐθνολογικῆς ὄψεως μιᾶς τῶν νήσων τούτων, τῆς Κῼ, διὰ τῆς εἰς αὐτὴν μεταφορᾶς ἀθρόων Τουρκοκρητῶν, ἐφιεμένων νὰ μεταναστεύσωσιν. Ἡ μεταφορὰ αὕτη προσκλήθη, καθ' ἃ λέγουσι, τῇ εἰςτῆ γήσει τῆς Γερμανίας, ἥς ἡ ἐπίδρασις ἐγένετο αἰσθητῆ συγχρόνως ἐν τῇ νήσῳ διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Ἀσκληπιείου.

Ἄλλως δὲ τὰ Δωδεκάνητρα ἐπροστατεύοντο ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος, ὅτε ὑπέκυψαν εἰς τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν ἐκουσίως ὑποταχθέντα, διὰ προνομίων ἄτινα ὀλίγον ἀπέειχον αὐτονομίας. Εἰς φερμάνιον Σουλεϊμάν Β' τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, τοῦ ἔτους 1523, ἀναφέρονται τὰ μεταγενέστερα φερμάνια τοῦ Ὀσμάν Γ' τῷ 1754 καὶ τοῦ Ἀβδοῦλ Χαμίτ Α' τῷ 1774, δι' ὧν παρέχωροντο εἰς τὰς νήσους ταύτας δικαιώματα ἴδια, ἐπισήμως ἐρμηνευόμενα ὑπὸ τοῦ φερμανίου τοῦ Μαχμουτ Β' ἐν ἔτει 1835 τοῦ παραχωρηθέντος εἰς τὰς τέσσαρας νήσους Κάλυμνον, Ἰκαρίαν, Λέρον καὶ Πάτμον. Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἤρκειτο εἰς ἐνιαύσιον ποσὸν κατ' ἀποκοπὴν καταβαλλόμενον, τοῦ ἐπιβάλλοντος εἰς ἐκάστην νήσον μέρους ὀριζομένου ὑπ' αὐτῶν τῶν νησιωτῶν, οἵτινες ἔπρεπε νὰ μὴ ἀνησυχῶνται κατ' ἄλλον τρόπον, καὶ οὐδεὶς θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίη εἰς τὰς ὑποθέσεις αὐτῶν. Τὰ δ' ἐγκλήματα καὶ τὰςτικὰ ζητήματα ἐμελλον νὰ κανονίζονται κατὰ τὰς ἰδίας αὐτῶν γνώμας, τὴν θέλησιν αὐτῶν καὶ τὰς ἐπιτολίους αὐτῶν συνηθείας ὑπ' ἀνδρῶν οὓς ἐναπέ-

κειτο εἰς αὐτοὺς τοὺς νησιώτας νὰ ἐκλέγῳσι κατ' ἐνιαυτὸν ἐν κοινῇ συνελεύσει.

Τῷ 1867 καὶ πάλιν δ' ἔπειτα τῷ 1869 ἡ ἐπέμβασις τῆς Ἀγγλίας ἔσωσε τοὺς κατοίκους τῶν Δωδεκανήσων ἀπὸ παντὸς περιορισμοῦ τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν, ὅτε ἡ Πύλη ἠθέλησε νὰ ἐπεκτείνῃ καὶ εἰς ταύτας τὰς νήσους τὸ νέον διοικητικὸν καὶ φορολογικὸν σύστημα τὸ καθορισθὲν ὑπὸ τῶν νέων περὶ βιλαετιῶν νόμων τοῦ 1867. Ὁμοίως δ' ἀπέτυχον παρόμοιαι ἀπόπειραι τῷ 1872, τῷ 1876 καὶ τῷ 1886, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Νεότουρκοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψωσι εἰς τὴν ἀντίστασιν τῶν κατοίκων τῶν Σποράδων.

Ἡ δὲ Ῥόδος δὲν εἶχε μὲν ὑποκύψει ἐκουσίως, ἀλλ' εἶχεν ὑποταχθῆ ὑπὸ τοῦ Σουλταῖμαν Β' τῷ 1522 μετὰ λυσσώδη πολιορκίαν τῶν κατεχόντων αὐτὴν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν. Ἀλλ' οὐχ ἦττον, καίτοι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπωφεληται, συμφώνως πρὸς τὰ ἱερὰ νόμιμα τοῦ ἰσλαμισμού, τὰ αὐτὰ πλεονεκτήματα καὶ αἱ ἐθελουσίως ὑποκύψασαι νήσοι, ἀνῆκε διὰ παντὸς τοῦ χρόνου εἰς τὸ αὐτὸ βιλαέτιον τοῦ Αἰγαίου καὶ ἀπήλαυεν ὡς οἱ ἄλλοι νησιῶται τοῦ ἀγαθοῦ τῆς χρήσεως τῆς ἑλληνικῆς ὡς ἐπισήμου γλώσσης. Τὰ ἀρχεῖα τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας τῶν Ἀθηνῶν παρέχουσι τὸ παράδειγμα πολλῶν τοιούτων ἐγγράφων.

Ἡ δὲ Ἰταλία καταλαμβάνουσα τὰς νήσους ὑπεσχέθη τὴν διατήρησιν τῶν προνομίων αὐτῶν καὶ τῶν συνηθειῶν. Προκηρύσσουσα τὴν κατάλυσιν τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, ἐξέφραζε σαφῶς τὴν πεποίθησιν, ὅτι οἱ νησιῶται αὐτοκυβερνώμενοι ἔμελλον νὰ ἐπιτελέσωσι προόδους ἐν ταῖς συναλλαγαῖς καὶ τῷ ἐμπορίῳ αὐτῶν καὶ ἐξέφραζε τὰς ἀρίστας τῶν εὐχῶν ἐπὶ τῇ ἀρχομένῃ νέᾳ περιόδῳ τῆς εὐδαιμονίας αὐτῶν. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ κείμενα τῶν προκηρύξεων τῶν ναυάρχων Ε. Presbitero καὶ Amero d'Asta Stella¹. Ὁ δὲ στρατηγὸς Ἀμέλιος, ὃν οἱ κάποι-

1) L'isola (ἡ Κάλυμνος) dovrà reggersi da sé. Confidiamo che reg-

και τῆς Ῥόδου ἐβοήθησαν ἐνθουσιωδῶς πρὸς κατάληψιν τῆς νήσου, ἐβεβαίωσαν αὐτοὺς ἐρήτῳ, ὅτι αἱ νῆσοι μετὰ τὸν ἰταλοτουρκικὸν πόλεμον ἐμελλόν νὰ τύχωσιν αὐτονομίας, οἷα ἐπὶ παραδείγματι ἡ τῆς Σάμου, καὶ ὅτι ὁ Τούρκος οὐδέποτε θὰ ἐπέστρεφεν εἰς αὐτάς.

Ὡραῖαι λέξεις λησμονηθεῖσαι μετ' οὐ πολὺ, ὑποσχέσεις ἐπίσημοι τελείως ἀντιστρατευόμεναι πρὸς τὰ καθορισθέντα διὰ τῆς συνθήκης τῆς Λωζάννης. Ἀπ' ἐκείνου τοῦ χρόνου ἤρχισε νὰ γίνηται ἐν Ἰταλίᾳ λόγος περὶ τῶν νήσων ὡς ὑποθήκης (pegno) χάριν τῆς τελείας ἐκκένωσης τῆς Τριπολίτιδος καὶ τῆς Κυρηναϊκῆς.

Ἄλλ' ἐν τούτοις ὁ πρωθυπουργὸς κ. Giolitti τῆ 4 Δεκεμβρίου ἔ. ν., ὅτε ἡ ἰταλικὴ Βουλὴ συνεζήτει τὰ κατὰ τὴν συνθήκην τῆς Λωζάννης, ἀπαντῶν εἰς ἐπερώτησιν τοῦ κ. Λεωνίδου Μπισσολάτη, πρῶτον μὲν εἶπεν, ὅτι ἡ κατάληψις τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἦτο κατάληψις ἀπλῶς στρατιωτικῆ, εἶτα δ' ἐβεβαίωσεν, ὅτι ἡ Ἰταλία δὲν θὰ ἠμπόδιζε τὴν Ἑλλάδα νὰ καταλάβῃ τὰ Δωδεκάνησα, ἡ ἐκκένωσις τῆς Λιβύης συνετελεῖτο πρὸ τῆς καθομολογήσεως τῆς μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας εἰρήνης. Εἰς δὲ δευτέραν ἐρώτησιν τοῦ αὐτοῦ βουλευτοῦ περὶ τοῦ τί θὰ ἔπραττεν ἡ ἐπίσημος Ἰταλία, ἂν ἡ ἐκκένωσις ἐγένετο μετὰ τὴν μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων εἰρήνην, ὁ πρόεδρος τοῦ ἰταλικοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἀπήντησε διὰ τῶν ἐξῆς: «Πρῶτον μὲν δὲν δύναμαι νὰ γινώσκω νῦν ἂν τὸ ζήτημα τοῦτο θὰ περιληφθῇ ἢ δὲν θὰ περιληφθῇ ἐν τοιαύτῃ συνθήκῃ. Ἄν τὸ

gendosi liberamente, questa isola progredirà nei suoi commerci e nei suoi traffici, ed auguriamo di cuore a tutti i nobili abitanti nuova prosperità e fortuna. Προκήρυξις τοῦ Ε. Presbitero τῆς 12 Μαΐου 1912.—Nel liberare la vostra isola dalla dominazione turca... Potete perciò disporre delle somme che riscuotete secondo le consuetudini del vostro passato regime. Προκήρυξις τοῦ Α. d'Aste Stella ἐν Ῥόδῳ τῆ 19 Μαΐου ἔ. ν. 1912.

1) Avrebbero uno stato d'autonomia come per esempio Samos, ed il Turco non ritornerà mai, ἐβεβαίωσεν ἐπίσημως ὁ Ἀμείλιος τὸν μητροπολίτην τῆς Ῥόδου σεβασμιώτατον κ. Βενιαμίν.

ζήτημα κανονισθῆ μεταξύ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας, ἡμεῖς δὲν θὰ ἔχωμεν νάναμιχθῶμεν. Ἀλλ' ἂν τὸ ζήτημα ὑποβληθῆ, ὡς εἶνε δυνατὸν, εἰς τὴν ψήφον τῆς Εὐρώπης, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἢ Ἰταλία ὡς μεγάλη δύναμις θὰ δυνηθῆ νὰ ἐκφέρῃ ἐλευθέρως τὴν γνώμην αὐτῆς.

Τὸ ἀδιέξοδον διλήμμα διαγινώσκεται εὐκόλως. Ἡ ἐπίσημος Ἰταλία εὐρίσκετο ἠσφαλισμένη ἐν πάσῃ περιπτώσει. Ἐξ ἑνὸς μὲν εἶχεν ἤδη ὑπογράψει εἰρήνην ἐπιτρέπουσαν εἰς αὐτὴν νὰ παρακρατῇ τὰς νήσους μέχρι τῆς λήξεως τῆς ἐκκενώσεως, ἐξ αὐτῆς δ' ἐξηρτάτο νὰ μὴ συντελέσῃ εἰς ἐπίσπευσιν τῆς πράξεως ταύτης, ἥτις ἄλλως θὰ ἔδιδε πάντοτε ἀφορμὴν εἰς ἐρμηνείαν ἐλαστικωτάτην. Ἐξ ἑτέρου δὲ ἢ Ἰταλία εἶχε τὰς χεῖρας ἐλευθέρας, ὅπως πειραθῆ νὰ ἐπιφέρῃ ἀναβολὴν εἰς τὸ ζήτημα, ὅτε θὰ ἐπήρχετο ὁ χρόνος συνεννοήσεως ἀπ' εὐθείας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς καθομολογήσεως τῆς εἰρήνης. Ἔτι δὲ πλέον, εἶχεν ἐπιφυλάξει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νάκουσθῆ ἐνώπιον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δικαστηρίου ἢ γνώμη αὐτῆς, γνώμη περὶ ἧς δυστυχῶς δὲν εἴμεθα βέβαιοι μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν γράφω.

Ἀληθῶς δ' εἰπεῖν ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ αἱ προσωριναὶ ἀρχαὶ τῶν νήσων ἐγκατέστησαν τὰ ἰταλικά τελωνεῖα, τὰ κυβερνητικὰ ταχυδρομεῖα, τὸ μονοπώλιον τοῦ ἁλατος καὶ τοῦ κάπνου, τὰ λιμεναρχεῖα, τοὺς караβινιέρους, αὐτὰ τὰ ἰταλικά δικαστήρια. Καὶ ταῦτα πάντα ἐτελοῦντο μῆνας ὅλους πρὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Ἰταλίας ἐν συνεντεύξει δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ « Βήματι » (Tribuna) τῆς 8/21 Ὀκτωβρίου ἐπέμενεν, ὅτι ἡ κατάληψις ἦτο καθαρῶς στρατιωτικὴ καὶ προσέθετεν, ὅτι: «Τοῦτο εἶνε τοσοῦτ' ἂν μᾶλλον ἀληθές, καθ' ὅσον οὐδεμίαν ἐγκατεστήσαμεν ἐν ταῖς νήσοις ἀρχὴν, οὐδεμίαν διοίκησιν, ἀφ' ἧν ὄντες τοὺς νησιώτας ναυτοκυβερνῶνται».

Ἀλλ' εἶνε ὅλως νέα ἀντιληψις αὐτοκυβερνήσεως ἐκαίνη ἥτις ἐμποδίζει τοὺς νησιώτας νὰ ἐκφράζωσι τὰ ἔθνικα αὐτῶν

αἰσθήματα, ἀπαγορεύει πᾶσαν διαδήλωσιν, παρακωλύει τὴν ἀναπέτασιν τῆς ἐλληνικῆς σημαίας, διαταράσσει αὐτὰς τὰς θρησκευτικὰς ἐορτὰς αἰτίνας ἐτελοῦντο ἐλευθέρως ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας. Ἡ θεὰ τῆς ἐλληνικῆς σημαίας ταράσσει τὰ νεῦρα τῶν Ἰταλῶν. Οἱ ἄρχοντες τῶν νήσων ὅσοι δὲν ἤθελον νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὸν διωγμὸν πάσης ἐθνικῆς ιδέας ἀπηλάθησαν ἐνίοτε. Καί, ὡς εἰ μὴ ἦρχουν ταῦτα πάντα, ὅτε ὁ ἐλληνικὸς τύπος ἀπήγει τὰ παράπονα τῶν νησιωτῶν ἐπὶ τοῖς ἀδικήμασι τῆς νέας ταύτης κυριαρχίας, αἱ ἰταλικαὶ ἐφημερίδες εὗρισκον πρόσκαιρον, ὅπως ἀναλάβωσιν οὐ μόνον ἐναντίον τῶν νησιωτῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ ἐλληνισμοῦ ὀλοκλήρου ἐκστρατείαν ὀσημέραι ἐχθρικωτέραν.

Ἡδύνατο νὰ νομίση τις τὸ πρῶτον, ὅτι μόνοι οἱ Ἰταλοὶ μεγαλιδεῖται μετεῖχον τοῦ ἀγῶνος τούτου, βλέπων ἐπιδεικνυμένους ὅλας τὰς ἐνδόξους ἀναμνήσεις τῆς θαλασσοκρατίας τῆς Βενετίας καὶ τῆς Γενούης. Ἐγένετο φανερός λόγος περὶ ὑπερμέτρου μεγεθύνσεως τῆς Ἑλλάδος, περὶ τῆς μελλούσης αὐτῆς ὑπερβολικῆς δυνάμεως ἐν τῷ Αἰγαίῳ, περὶ κινδύνων τῆς ἰσορροπίας ἐν τῇ Μεσογείῳ. Προέβησαν μάλιστα καὶ ἀπώτερον ἀνήλθον εἰς χρόνους ἀρχαιότερους τῆς Βενετίας καὶ τῆς Γενούης, εἰς τὰς ἡμέρας τῆς Ῥώμης, ὅτε ἡ Μεσόγειος ἐκαλεῖτο *Mare nostrum*, τοῦθ' ὅπερ μεθερμηνεύεται ἰταλιστὶ *Mare nostrum* (ἡμετέρα θάλασσα). Ἡ θάλασσα αὕτη ἔπρεπε νὰ εἶνε ἀνοικτὴ πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ἔλεγον· ἀλλ' ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον δὲν ἀπεκρύπτετο ἡ ἐπιθυμία νὰ ἴδωσι τὴν Ἰταλίαν δεσπόζουσαν τῆς ὁδοῦ ταύτης. Καὶ τέλος δὲν ἀπέκρυπτον, ὅτι, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς μελλούσης διανομῆς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἡ Ἰταλία ὄφειλε νὰ κατέχη ἔρεισμα τι χάριν τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς καὶ τῶν πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο συνδεομένων ἰταλικῶν συμπερόντων. Ἡ Ῥόδος μετὰ τῆς Ἀστυπάλαιας ἢ ἀνευ αὐτῆς θὰ ἦτο ἐπίκαιρος σκοπιὰ ἐν μέλλοντι τοιοῦτω.

Καὶ ἡ μὲν πεφωτισμένη κοινὴ γνώμη, ἀντιπροσωπευομένη

ἰπ' ἀνδρῶν ἐξεχόντων ἐν τῷ κόσμῳ τῶν λογίων καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πολιτικῇ, ἦτο εὐμενῆς πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλ' ἐν τῷ ἰταλικῷ τύπῳ ὀλίγοι μόνον κάλαμοι ἀντετάσσοντο εἰς τὰς βλέψεις τῶν μεγαλοῦδεατῶν. Ἐξαιρουμένου τοῦ Φιλελληνικοῦ συλλόγου τοῦ Ταυρίνου, οὗ προεδρεύει ὁ καθηγητῆς κ. Μιχαηλ-ἀγγελος Μπῶλλιας, τινῶν καθηγητῶν, οἷος ὁ Ναπολέων Καλο-γιάννης τῆς Νεαπόλεως, τῶν ἄρθρων τοῦ γηραιοῦ Ἰ. Μονέτα καὶ τῶν συνεργατῶν αὐτοῦ ἐν τῇ Διεθνεί ζωῇ (Vita Internazionale) καὶ τοῦ ἀνωνύμου συγγραφέως φυλλαδίου ὑπὸ τύπον ὑπομνήματος ἐπιγραφομένου Pro Isole Egee, ὑπῆρχον κυρίως βουλευταὶ τινες, ὁ Γκᾶλλης καὶ ὁ Μπισσολάτης, οἵτινες ἐπει-ρῶντο νάποδείξωσι τὸ ἐπισφαλές τῆς μεγαλοῦδεατικῆς ἐκείνης ὁρμῆς τῆς προβαινούσης πάντοτ' ἐπὶ μᾶλλον εἰς τὰ πρόσω. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸν Μπισσολάτην, ἡ κριτικὴ αὐτοῦ ἦτο το-σοῦτῳ μᾶλλον ἀξία λόγου καθ' ὅσον δὲν ἠδιαφόρει περὶ αὐτῶν τῶν συμφερόντων τῆς Ἰταλίας. «Οὐχὶ ἐξ ἰδεώδους συμπαθείας, ἔλεγέ μοι μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἀξιομνημονεύτου ἁρθροῦ του ἐν τῷ «Ἀγγελιαφόρῳ» (Messagero) τῆς 8|21 Ἰανουαρίου, ὑπερμαχῶ τῶν δικαίων τῆς Ἑλλάδος· αὐτὸ καὶ μόνον τὸ ἴδιον συμφέρον τοῦ ἔθνους μου μὲ ὦθει πρὸς τοῦτο».

Τὸ τελευταῖον δὲ ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα ἐπιχείρημα τῶν Ἰτα-λῶν μεγαλοῦδεατῶν ὑπῆρξεν ὁ παράτολμος ἰσχυρισμὸς ἐξ ἑνὸς μὲν ὅτι οἱ νησιῶται, καίπερ ἀπευχόμενοι τὴν ἐπάνοδον τῶν Τούρκων, ὧν φοβοῦνται τὰς ἐκδικήσεις, δὲν διάκεινται εὐνοϊκῶς πρὸς τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἔνωσιν, ἐξ ἑτέρου δὲ, ὅτι οἱ Ἑλ-ληνες κάτοικοι τῶν νήσων μόνον τὴν ἐν αὐταῖς μειονοφηφίαν ἀποτελοῦσι.

Καὶ τὴν μὲν πρώτην ἀπόφασιν διαψεύδουσι τρανῶς αἱ ἐπανειλημμένα διαδηλώσεις τῶν νησιωτῶν, τὰ ὑπομνήματ' αὐ-τῶν καὶ τὰ ψηφίσματα τὰ ὑποβληθέντα εἰς τὸν κ. Ἐδουάρδον Γκρέϋ καὶ εἰς τοὺς ἐν Λονδίῳ πρεσβευτάς. Ὡς πρὸς δὲ τὸν πληθυσμὸν, αὗτος εἶνε καθ' ὀλοκληρίαν ἑλληνικὸς ἐν ἀπάσας

ταῖς νήσοις, ἐξαιρουμένης τῆς Ῥόδου, ὅπου ὑπάρχουσιν ἐπ' ἑτῆς Μουσουλμᾶνοι καὶ Ἰουδαῖοι. Συμφώνως πρὸς ἐλληνικὴν στατιστικὴν, ἣν ἔχω ἐνώπιόν μου, οἱ Ἕλληνες τῆς Ῥόδου ἀνέρχονται εἰς τὸν στρογγύλον ἀριθμὸν 38 000, οἱ Μουσουλμᾶνοι εἰς 4 500 καὶ οἱ Ἰουδαῖοι εἰς 2 500. Δὲν δύναται δὲ νὰ ἐξηγηθῇ πῶς ἡ ἀπογραφὴ, ἣν διενήργησεν ἐπ' ἐσχάτων ὁ στρατηγὸς Ἀμέλιος, περιλαμβάνει ἀριθμὸν κατοίκων παρὰ πολὺ μικρότερον, καὶ ἐπὶ 17 246 ὀρθοδόξων (διὰ τί ὄχι Ἑλλήνων;), 6 490 Μουσουλμάνων, 4 290 Ἰουδαίων καὶ 318 καθολικῶν, ἐν ὅλῳ 28 344. Γίνεται δὴλον, ὅτι ὁ μὲν ἀριθμὸς τῶν Τούρκων καὶ αὐτῶν τῶν Ἰσραηλιτῶν παριστάνεται κατὰ τὸν Ἀμέλιον κατὰ τι ἠϋξημένος, ἀλλ' ὁ τῶν Ἑλλήνων εἶνε ἡλαττωμένος ὑπερέκεινα τοῦ ἡμίσεος¹.

Ὡς πρὸς δὲ τὸν καθ' ὅλου ἐλληνικὸν πληθυσμὸν τῶν Δωδεκανήσων στατιστικὴ δημοσιευθεῖσα ἐν Ἰταλίᾳ ἀναβιδιάζει αὐτὸν εἰς 108 194. Ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν ἐλληνικῶν σχολείων τῶν νήσων τούτων ἀνέρχεται εἰς 89 μετὰ 190 διδασκάλων καὶ 8 901 μαθητῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ἐν δὲ Ῥόδῳ εἰς 55 μετὰ 89 διδασκάλων καὶ 3 226 μαθητῶν².

Τῶν δὲ λοιπῶν νήσων δὲν διαμφισβητεῖται ὁ ἐλληνικὸς χαρακτήρ, ἐπειδὴ δὲν συγχέονται τὰ κατ' αὐτάς, ἅτε μὴ κατεχομένας ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν. Ἄλλως δ' ἡ κατάληψις τῶν νήσων τούτων παρὰ τῆς Ἑλλάδος, ἣτις ἤδη κατέχει αὐτάς, ἐνισχύει τὰ δικαιώματα τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐπ' αὐτῶν, αἵτινες ὑπῆρξαν πάντοτ' ἐκθύμως ἐλληνικαί. Ὑπάρχουσι μάλιστα μεταξὺ αὐτῶν τινες ἀρρήκτως συνδεδεμένοι πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας θυσίων. Ἀρκεῖ νὰ μνημονεύσω τῆς Δήμου

¹ Κατὰ τὴν στατιστικὴν τὴν δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ ἰταλικῷ Memorandum pro Isole Egee ἐν τῷ παραρτήματι ὑπ' ἀριθ. 1 ἡ Ῥόδος ἔχει ἐν ὅλῳ 37 777 κατοίκους.

² Ἴδε τὸ παράρτημα ὑπ' ἀρ. 1 τοῦ Memorandum pro Isole Egee. — Ἡ ὑπ' ὄψιν μου ἐλληνικὴ στατιστικὴ τῶν Δωδεκανήσων ἀναγράφει 105 500 κατοίκους, ἤτοι ὀλιγωτέρους τῶν 108 194 τοῦ Memorandum.

καὶ τῆς ἡρωίδος αὐτῆς παρθένου Μαρύλλας, ἣτις ἠγωνίσθη γενναιότατα τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα, ὅπως σώσῃ τὴν πατριὸν νῆσον ἀπὸ τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, τὰ Ψάρὰ καὶ τὴν Χίον, αἵτινες μετέσχον τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, καθ' ἃ ἄλλως καὶ ἅπαντα τὰ δωδεκάνησα παρὰ τὰς προνομίας ὧν ἀπήλαυον. Ἡ δὲ Κρήτη καὶ ἡ Σάμος κατέχουσι θέσιν ὅλως ἰδιαιτέραν, ἐκείνη μὲν ἕνεκα τῶν μακρῶν αὐτῆς ἀγώνων ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ἣν εἶχε παρασκευάσει διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς ὅπλων, αὕτη δὲ διὰ τῶν προνομίων αὐτῆς, ἅτινα κατέστησαν οὕτως εἰπεῖν αὐτὴν κυρίαν τῆς ἰδίας ἑαυτῆς τύχης.

Ἄλλ' ὑπάρχουσιν ἀντιρρήσεις ἄλλης φύσεως, ἧς ἀντιτάσσοι διὰ τινὰς τῶν νήσων τῶν ἤδη κατεχομένων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Λέγουσι περὶ τῆς Χίου καὶ τῆς Μυτιλήνης, ὅτι κείνται παρὰ πολὺ πλησίον τῆς μικρασιατικῆς ἀκτῆς καὶ θὰ δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὀρμητήρια κατ' αὐτῆς, καὶ περὶ τινῶν τῶν βορείων νήσων, κυρίως τῆς Τενέδου καὶ τῆς Ἴμβρου, ὅτι ἕνεκα τῆς πλησιεστάτης αὐτῶν θέσεως παρὰ τὰ Δαρδανέλλια πρέπει νὰ νῆκωσιν εἰς τὸ κράτος τὸ δεσπύζον τούτων τῶν στενῶν.

Ἄλλ' αἱ ἀντιρρήσεις αὗται δὲν δύνανται νὰ ἐξασθενήσωσιν οὔτε τὸ γεγονός τῆς κατοχῆς αὐτῶν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος οὔτε τὸ ἐπιχείρημα τῆς θελήσεως τῶν κητοίκων. Ὡς πρὸς δὲ τὸν ὑποτιθέμενον κίνδυνον ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος, οὗτος δύναται πολὺ εὐκόλως νὰ ἐξουδετερωθῇ διὰ τῆς ἀποτευχίσεως τῶν νήσων τούτων, συνεπαγομένης ἀμοιβαίως καὶ τὸ ἀνοχύρωτον τῶν ἀντικειμένων εἰς τὴν Χίον καὶ τὴν Μυτιλήνην παραλίω. Ἡ Ἑλλὰς οὐδεμίαν θὰ εἶχε δυσκολίαν νὰ ἐγγυηθῇ διὰ παντὸς τρόπου τὴν ἀσφάλειαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐγκεῖται ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς συμφέροντι τὸ νὰ ἴδῃ τοὺς ἐν αὐτῇ οἰκοῦντας ὁμογενεῖς εὐδαιμονοῦντας ὑπὸ πολιτείαν φιλίως διακειμένην, ἐρειδομένην ἐπὶ τῶν ἀληθῶν ἀρχῶν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐξασφαλιζουσαν τὴν πρόσδον ἀπάντων τῶν λαῶν αὐτῆς ἐπὶ δικαιώμασιν ἴσοις.

Ἄφ' οὗ ἐξητάσαμεν ἤδη τὸ ζήτημα τῶν νήσων, ἐπιληφθῶμεν τοῦ περὶ τῶν ἐλληνικῶν συνόρων τῆς βορείου Ἡπείρου. Ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς, ἀναγκάσας εἰς παράδοσιν τὰ Ἰωάννινα μετὰ μάχας ἥρωικὰς ἐναντίον τῶν φημιζομένων ὡς ἀπορθητῶν ὀχυρωμάτων τοῦ Μπιζανίου, προεχώρησε πρὸς βορρᾶν μέχρι τῶν ὄχθων τοῦ Ἄψου, καὶ κατέλαβε τὸ Ἀργυρόκαστρον, τὸ Δέλδινον, τὴν Πρεμετὴν καὶ τὸ Γεπελένιον. Ἡδύνατο δ' εὐκολώτατα νὰ προχωρήσῃ μέχρι τοῦ Βερατίου καὶ τοῦ Αὐλῶνος τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον οἱ Ἕλληνες εἶχον καταλάβει ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ πολέμου τὴν Σάσωνα. Ἡ νησις αὕτη, ἣτις κατέχει ἐξαιρετικὸν στρατηγικὴν θέσιν, ἅτε κλείουσα τὸν εἰσπλουν τοῦ κόλπου τοῦ Αὐλῶνος, εἶχεν ἀποτελέσει μέρος τῶν βενετικῶν κτήσεις ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις βενετοκρατίας, μετὰ δὲ ταῦτα εἶχε περιέλθει εἰς τοὺς Ἀγγλους. Ἡ δ' ἐνωσις τῶν νήσων τούτων κατέστησε τὴν Ἑλλάδα κυρίαν καὶ τῆς Σάσωνος. Καταλαμβάνοντες δ' αὐτὴν οἱ Ἕλληνες τῷ 1912 οὐδὲν ἄλλο ἔπραξαν ἢ ἐκεῖνο ὅπερ ἐδικαιοῦντο νὰ πράξωσιν ἤδη τῷ 1863. Ὡς πρὸς δὲ τὸν Αὐλῶνα ἡ Ἑλλὰς δὲν ἠθέλησε νὰ παροξύνῃ τὴν εὐπάθειαν τῆς Ἰταλίας καὶ εἶχε δηλώσει εἰς αὐτὴν, ὅτι ἔμελλε νὰ ποστῇ αὐτοῦ.

Ἀργότερον δὲ μόνον, ὅτε τὸ ζήτημα τῆς Σκόδρας καὶ τῶν συνόρων τῆς βορείου Ἀλβανίας ἐλύθη συμφώνως πρὸς τοὺς πόθους τῆς Αὐστρίας, αἱ ἐπιφυλάξεις τῆς Ἰταλίας περὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν βόρειον Ἡπειρον μετεβλήθησαν κατ' ὀλίγον αὐτόχρημα εἰς ἀντίστασιν.

Αἱ δὲ κυριώταται ἀντιρρήσεις τῆς Ἰταλίας ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ εἶνε ὁ ἐθνολογικὸς χαρακτήρ τῶν ὀρίων τῶν διεκδικουμένων ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ οἱ στρατηγικοὶ λόγοι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ πορθμοῦ τοῦ Ὑδροῦντος.

Ἐξετάσωμεν τὰ δύο ταῦτα ζητήματα.

Ποῦ εἶνε τὸ ἐθνολογικὸν ὄριον τῆς Ἡπείρου; Ποῦ ἀρχαῖται ἡ Ἀλ-

θανία, ἣς χάριν διεκδικεῖται μέρᾳ μέρους τῶν χωρῶν τῶν καταληφθεισῶν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ: Ἔχομεν τὸ δίκαιωμα νὰ ἐπικαλεσθῶμεν πρῶτον τὰς ἱστορικὰς ἀναμνήσεις, καίτοι ἐν τῇ πολιτικῇ τούτων γίνεται χρῆσις μόνον ἐν δεδομένη ὥρᾳ χάριν ἐκμεταλλεύσεως αὐτῶν ὑπὲρ τῶν ἰδίων συμφερόντων, ἐν ᾗ ἀπ' ἐναντίας λησμονεῦνται ἢ ἀμελοῦνται ὅταν δὲ εἶνε σύμφωνοι πρὸς τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας.

Ἀπὸ χρόνων ἀμνημονεύτων ἡ Ἡπειρος, καίπερ διακρινόμενη τῆς Ἰλλυρίας, προεχώρει πολὺ ὑψηλά. Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, οἷα ἡ Ἀπολλωνία, ἣς τὰ λείψανα εὕρισκονται ἀκόμη ἐν μικρᾷ ἀποστάσει πρὸς βορρᾶν τοῦ Αὐλῶνος, καὶ ἡ Ἐπίδαμνος, ἣτις κατεῖχε τὴν θέσιν τοῦ Δυρραχίου, δὲν ἐπέβαλλον μόνον χαρακτῆρα ἑλληνικὸν εἰς σύμπασαν τὴν παραλίαν, ἀλλὰ καὶ ἦσαν κέντρα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ διαδεδομένου ἀνά πᾶσαν τὴν χώραν. Ἦτο ἄλλως ὁ μόνος πολιτισμὸς χώρας οἰκουμένης ὑπὸ λαῶν, οἵτινες ἐπὶ χιλιετηρίδας ὅλας δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ποτελέσωσι μέχρι τῶν καθ' ἡμῶν χρόνων συνεργὸν τῆς ἀνθρωπίνης προόδου. Μέχρι δὲ τίνος βαθμοῦ οἱ Ἰλλυριοὶ ὑφίσταντο τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ἐνίων νομισμάτων τῶν βασιλέων τῆς Ἰλλυρίας περιελθόντων μέχρις ἡμῶν, αἵτινες εἶνε ἑλληνικαί.

Διὰ τοῦτον τὸν λόγον δὲν δύναται νὰ γείνη σπουδαῖος λόγος περὶ ἱστορίας τῆς Ἀλβανίας, ἐπειδὴ αἱ περιπέτειαι τῆς χώρας ταύτης εἶνε στενότατα συνδεδεμέναι πρὸς τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος ἐν τε τῇ ἀρχαιότητι καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς.

Οἱ ἄλβανόφιλοι τῆς Ἰταλίας ἀρέσκονται συνδέοντες τὰς τύχας τῆς Ἀλβανίας πρὸς τρία ὀνόματα, τὸ τοῦ Πύρρου, τὸ τοῦ Σκενδέρβει καὶ τὸ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ.

Καὶ τὸ μὲν νὰ γίνηται λόγος περὶ τοῦ Πύρρου, τοῦ βασιλέως ἐκείνου τοῦ ἐνώσαντος ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ σύμπασαν τὴν Ἡπειρον καὶ ὅστις ἐκχυχάτο ὅτι ἦτο ὁ βασιλεὺς τῶν

ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ· ὡς λέγουσι τὰ νομίματα' αὐτοῦ, εἶνε αὐτόχρομα ἀστεῖον. Ὡς πρὸς δὲ τὸν Σκευδέρβειν ἢ ζωτικότης αὐτοῦ εἶνε ἀχώριστος ἀπὸ τῆς δραστηριότητος ἣν ἐπιδεικνύει ἡ βυζαντιακὴ αὐτοκρατορία, καίπερ εἰς τὰ ἔργατα περιορισμένη ἐπὶ τοῦ τελευταίου τῶν Παλαιολόγων, καὶ ἀπὸ τῶν μεγάλων ἀγώνων τοῦ Ἰωάννου Οὐνιάδου ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν. Οὕτως οὐδεὶς ὑπολείπεται ἄλλος ἢ ὁ Ἄλῃ πασσᾶς, ἐξαίρετος ἀληθῶς ἀντιπρόσωπος τῆς ἀλθανικῆς ὠμότητος καὶ ἀπιστίας, πρότυπον εἰς αἰεὶ ἀξιομνημόνευτον τῆς καταστρεπτικῆς τάσεως τοῦ λαοῦ τούτου.

Ἄλλὰ διὰ τί λησμονεῖται ἡ βασίλισσα Τεῦτα, ἣν δὲν ἐνεθυμήθησαν ἢ μόνον ἐπ' ἐσχάτων ἐν τῷ ὑπομνήματι τοῦ ἰταλικοῦ ἐπιτελείου; Μήπως διότι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἰλλυρικοῦ πολέμου τῶν Ῥωμαίων κατ' αὐτῆς τὸ ὄνομα τῶν Ἰλλυριῶν συνδέεται πρὸς μόνην τὴν Σκόδραν, τὰ δὲ νότια τῆς χώρας ἀνήκουσιν ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις μετὰ τῶν παρακειμένων νήσων εἰς τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἔπασχον ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῆς πειρατείας τῶν Ἰλλυριῶν, χαρακτηριζομένων ὡς βερβάρων¹. Ἡ μήπως διότι οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν νίκην οὐδὲν ἠδυνήθησαν νὰ πράξωσι κάλλιον, ὅπως εἰσαγάγωσι τάξιν εἰς τὴν χώραν καὶ καταστήσωσιν εἰς αὐτὴν αἰσθητὰ τάγαθὰ καλῆς διοικήσεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἢ νὰ παραδώσωσιν αὐτὴν εἰς ἓνα τῶν Ἑλλήνων νησιωτῶν, Δημήτριον τὸν Φάριον, τὸν οὕτως ἐπονομαζόμενον ἐκ τῆς γενετείρας Φάρου, τῆς σημερινῆς Lissina; Ἡ τέλος ἀπεσιωπάτο ἡ Τεῦτα ἕνεκα τῆς δυσαρέστου συμπτώσεως, καθ' ἣν ἡ διήγησις περὶ τῆς ἐναντίον αὐτῆς στρατείας τῶν Ῥωμαίων παρέχει εἰς τοὺς νεωτέρους ἱστορικοὺς τῆς Ῥώμης τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀνεύρωσιν ἐν τοῖς Ἀλθανοῖς τῆς σήμερον

¹ *Die Mommsen Römische Geschichte* Τόμ. Α' σ. 651: Die griechischen Ansiedelungen in diesen Gegenden, die Inselstädte Issa (Lissa) und Pharos (Lesina), die wichtigsten Küstenplätze Epidamnos (Durazzo) und Apollonia (nördlich von Avlona am Aoos) hatten natürlich vor Allen zu leiden und sahen sich wiederholt von den Barbaren belagert.

τοὺς ἀξίους συνεχιστὰς τῆς ληστείας τῶν ἀρχαίων Ἰλλυριῶν¹;

Πράγματι οἱ Ἀλβανοὶ μόνον καθ' οὓς χρόνους καὶ ἐν οἷς τόποις ἦλθον εἰς ἐπαφὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἠδυνήθησαν ἐν τῇ συγκράσει μετὰ τῶν Ἑλλήνων νάποβάλωσι τὰς κακὰς αὐτῶν κληρονομικὰς ἕξεις καὶ μεταβληθῶσιν ἐπὶ τὸ βέλτιον. Ἡ δ' ἐθνικὴ συγχώνευσις παρήγαγε θαυμάσια ἀποτελέσματα ὅπου ὑπῆρξε τελεία, καθ' ἃ δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς ἐποικίαις τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἀττικῆς καὶ τινῶν ἑλληνικῶν νήσων, τοῖς Σουλιώταις καὶ τοῖς Χειμαρριώταις τῆς Ἠπείρου. Ἄλλ' ἢ ἐπικράτησις τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἢ ἐκπολιτιστικὴ ἐπίδρασις παρατηροῦνται καὶ ἐκεῖ ὅπου οἱ Ἀλβανοὶ δὲν ἀπέβαλον τελείως τὸν ἐθνικὸν αὐτῶν χαρακτήρα ἢ ἐξακολουθοῦσι νὰ διαδιῶσι συναναμεμιγμένοι μετὰ στοιχείων ἑλληνικῶν. Οὐδεὶς προσηλυτισμὸς, οὔτε ὁ ἰταλικὸς, ὁ καὶ νεώτερος, οὔτε ὁ αὐστριακὸς, ὁ πολὺ ἀρχαιότερος, ἄτε ἀνερχόμενος ἤδη εἰς τοὺς χρόνους τῆς Μαρίας Θηρεσίας, κατώρθωσεν οὐδὲ θὰ κατορθώσῃ ποτὲ νὰ μαλάξῃ αὐτοὺς καὶ ἀγάγῃ εἰς τὴν τάξιν καὶ τὸν πολιτισμὸν ὡς ὁ συγχρωτισμὸς μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Διὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον δὲν θὰ ἦτο μόνον δικαιοσύνη πρὸς τὰ δίκαια τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπηρεσία παρεχομένη εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν εἰρήνην καὶ εἰς τὸν πολιτισμὸν τὸ νὰ μὴ ἀποσποσθῶσιν ἀπὸ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἐδάφη ἀνήκοντα εἰς αὐτάς, ὅπως προσαρτηθῶσι βιαίως εἰς τὸ δημιουργηθησόμενον ἀλβανικὸν κράτος. Ἐπανελημμένοι ξένοι ἐπιδρομαὶ, ἐπανελημμένοι προσηλυτιστικαὶ ἐνέργειαι, ἐπανελημμένοι ἀπόπειραι τοῦ Ἀλῆ πασοῦ καὶ τῆς Πύλης δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μεταβάλωσι τὸν

¹ Mommsen ἐνθ' ἄν. Τόμ. Β' σ. 118: Die Illyrier waren damals wie ihre heutigen Nachfolger auf den albanesischen und montenegrinischen Bergen zu Nichts so geübt wie zum Raubleben. Ἡβλ. τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Niebuhr Τόμ. Γ' σ. 584 περὶ τοῦ βουλοῦ τῶν Ἰλλυριῶν Γλαυκίου. Für einen Illyrier, von denen Feilheit und Raubsucht im Charakter der Albanesen herkommt, war der Preis einer ungeheueren Summe sicher eine weit gefährlichere Versuchung als Schrecken.

ἔθνικὸν χαρακτήρα τῶν βορείων ὑπειρωτικῶν χωρῶν, ἃς αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι ὠνόμαζον Νέαν Ἡπειρον (Nova Epirus) ἢ Ἑλληνικὴν Ἰλλυρίαν (Illyria Graeca).

Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς, προχωρήσας μόνον μέχρι τοῦ Τεπελενίου, δὲν διέβη πέραν τῶν ἔθνικῶν ἑρίων τῶν ἐνδεικνυομένων ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τῶν ἑλληνικῶν σχολείων καὶ ἐκκλησιῶν καὶ τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως τῆς χώρας. Ἀπ' ἐναντίας μάλιστα ἐπ' ἐσχάτων κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Διαδόχου τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας παρέστημεν εἰς τὸ θέαμα τῆς ὑπὸ τῶν οἰκούντων πέραν τοῦ Ἄφου ὑπεβολῆς εἰς αὐτὸν εὐχῶν καὶ προσκλήσεων προχωρήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ μέχρις Αὐλῶνος καὶ Βερατίου. Ἄν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐν ταῖς πέραν τοῦ Ἄφου ἐκείναις χώραις ὑπάρχουσιν 89 184 Ἕλληνες μετὰ 84 σχολείων καὶ 2 909 μαθητῶν, δύο ἐπισκοπῶν, 151 ἐκκλησιῶν καὶ 8 ἑλληνικῶν μονῶν, ἀποκλειόμενοι ἀπὸ τοῦ κατεχομένου ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ἐδάφους, καὶ ὅτι οἱ Ἄλθανοὶ αὐτοὶ τῶν χωρῶν ἐκείνων συμβιβάζονται ἄριστα μετὰ τῶν Ἑλλήνων, λαλοῦσι τὴν ἑλληνικὴν καὶ ὡς τὸ πλεῖστον μόνης τῆς ἑλληνικῆς ποιοῦνται χρῆσιν ὡς γλώσσης γραπτῆς, δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι τοιαύτη στρατιωτικὴ ἐπιχείρησις, ἣτις ἄλλως θὰ ἦτο εὐκολωτάτη εἰς τὸν νικηφόρον στρατὸν συνεργίᾳ τῶν εὐχῶν καὶ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν ἐγκατοίκων, οὐδὲν θὰ παρουσίαζε τὸ παράκοπον.

Καὶ ὅμως ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν προέβη μέχρι τοσούτου. Ἐν τῷ ὑπομνήματι τῶν Ἑλλήνων ἀνιπροσώπων τῷ ὑποβληθέντι εἰς τὴν ἐν Λονδίῳ συνδιάσκεψιν ἐζητήθη μόνον γραμμὴ συνόρων, ἣτις, ἀφορμωμένη ἐκ τοῦ μικροῦ ὄρμου Γράμματα (Δεδεῖλ) καὶ προχωροῦσα μέχρι τοῦ σημείου Κγιόρε τῶν Ἀκροκεραυνίων, θὰ κατηυθύνετο ἐκεῖθεν διὰ τῆς ἄνω Σουσίκας εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Κεπίν, ἐκεῖθεν δὲ θὰ ἐφθάναν εἰς τὴν συρροὴν τοῦ Δρίνου καὶ τοῦ Ἄφου, καὶ, ἀκολουθοῦσα τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ τούτου μέχρι τῆς Κλεισοῦρας, θὰ ἐτρέπετο πρὸς τὰ

βορειοανατολικά, ἔπειτα πρὸς ἀνατολάς, καὶ θὰ ἠκολούθει τὴν ὄροσειρὰν Δαγκλῆ μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ Βουνάρ, ὅπου θὰ ἐξικνεῖτο εἰς τὰ σύνορα τῆς δυτικῆς Μακεδονίας.

Τοιαύτη γραμμὴ συμπεριλαμβάνει τοὺς Ἀγίους Σαράντα, τὴν Χιμάραν, τὸ Ἀργυρόκαστρον, τὸ Δέλβινον, τὴν Πρεμετὴν καὶ ἀπωτέρω τὴν Κοριτσὴν καὶ τὴν Μοσχόπολιν, ἀνηκούσας ἄλλως μᾶλλον εἰς τὴν Μακεδονίαν ἢ εἰς τὴν βόρειον Ἰππεῖρον.

Οἱ κάτοικοι τοῦ διαμερίσματος τῆς Χιμάρας λαλοῦσι τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἠγωνίσθησαν πάντοτε ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας. Οἱ ἐν αὐτῇ ἐγκαθιδρυμένοι Ἀλβανοὶ εἶνε ἀπλῶς ἀπόγονοι μεταναστῶν φυγόντων τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα τὸ ξίφος τῶν Ὀθωμανῶν καὶ διασωθέντων εἰς τὴν ὄρεινὴν ταύτην χώραν, ὅπου συνανεμίχθησαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων, μεθ' ὧν καὶ συνέπραξαν πάντοτε. Οἱ Χιμαριῶται μόλις τῷ 1518 ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Τούρκους, ἐπὶ τοῦ Σελὶμ Α', ὅστις ἠναγκάσθη νὰ χορηγήσῃ εἰς αὐτοὺς διάφορα σπουδαῖα προνόμια. Ἀλλ' οὐχ ἤττον τὸ φιλελεύθερον αὐτῶν πνεῦμα καὶ ὁ πατριωτισμὸς ὤθησαν αὐτοὺς πολλάκις εἰς τὸ νὰ δράξωσι τὰ δπλα. Πᾶσα κίνησις τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τῆς τουρκικῆς τυραννίας εὑρίσκει καὶ αὐτοὺς ἐτοίμους πρὸς ἐπαναστάσιν. Αἱ δὲ μάλιστα ἀμελικτοὶ ἐπαναστάσεις αὐτῶν ὑπῆρξαν ἢ τοῦ 1570, ἢ τοῦ 1684 καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα εἰς τὸν μεταξὺ τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς Τουρκίας πόλεμον περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος. Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ ὑπῆρξαν σφοδρότατοι ἀντίπαλοι τῆς τυραννίδος αὐτοῦ. Καὶ αὐτῇ δὲ ἡ ἱστορία τοῦ καθολικοῦ προσηλυτισμοῦ ἐν τῇ Ἀλβανίᾳ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἀληθοῦς ἐθνικοῦ χαρακτήρος τῆς Χιμάρας. Ὅτε κατὰ τὸν δέκατον ἔβδομον αἰῶνα ἐπεζητήθη προσηλυτισμὸς τῶν Χιμαριῶτων εἰς τὸ καθολικὸν δόγμα, ἡ προπαγάνδα τῆς Ῥώμης κατέφυγεν εἰς Ἑλληνα ἀρνησιθρησκον, τὸν Νεόφυτον Ῥοδινόν, ὅπως ἐμπιστευθῆ εἰς αὐτὸν τὸ ἔργον τοῦτο, ἐπειδὴ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιδράσωσιν εἰς αὐτοὺς ἄλλως ἢ διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Περὶ δὲ τοῦ Ἀργυροκάστρου, πόλεως ἐντελῶς ἑλληνικῆς ἐν τοῖς βυζαντιακοῖς χρόνοις, ὁ Αὐστριακὸς ἀλβανολόγος Hahn διηγείται, ὅτι ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην πόλιν ἐν Ἠπείρῳ ἀντέστη ἐπιμόνως εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ¹. Ὁ αὐτὸς δὲ συγγραφεὺς μαρτυρεῖ, ὅτι πάντες οἱ Ἕλληνες τῆς χώρας ταύτης, ἤς ἅπαντες οἱ κάτοικοι ποιοῦνται χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς, θεωροῦσι τὴν ἀλβανικὴν ὡς γλῶσσαν βάρβαρον². Εἰς δὲ τῶν νεωτάτων Γερμανῶν συγγραφέων τῶν διατρεξάντων τὴν Ἀλβανίαν, ὁ Philippson, βεβαιεῖ, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀλβανοὶ τῶν περιχώρων τοῦ Ἀργυροκάστρου ἐννοοῦσι τὴν ἑλληνικὴν καὶ ποιοῦνται ἀναπόφευκτον αὐτῆς χρῆσιν³. Οἱ δ' ἐγγράμματοι τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς κατελαμβάνοντο ὑπὸ θαυμασμοῦ ἀκούοντες ἠμιλουμένην ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρα ἀπάσης τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀργυροκάστρου ἑλληνικὴν καθαρωτέραν τῆς ἐν τοῖς περιχώροις τῶν Ἀθηνῶν λαλουμένης. Ὁ δὲ ἀριθμὸς τοῦ ὄλου σαντζακίου ἀνέρχεται κατὰ τὴν στατιστικὴν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου εἰς 97 964 Ἕλληνας καὶ 54 421 Μουσουλμάνους. Ἀριθμοῦνται δ' ἐν τῷ καζᾶ τοῦ Ἀργυροκάστρου κατὰ τὴν στατιστικὴν τοῦ Ἰταλοῦ Amadore Virgili 50 ἑλληνικὰ σχολεῖα ἔχοντα 1916 μαθητὰς.

Ἐπι δὲ καταφανέστερος εἶνε ὁ ἑλληνικὸς χαρακτήρ ἐν τῷ καζᾶ τοῦ Δελβίνου, ὅπου εὐρίσκομεν κατὰ τὴν ὀθωμανικὴν στατιστικὴν τοῦ 1908 ἐπὶ 21 836 κατοίκων 12 231 Ἕλληνας καὶ μόνον 4 155 ἀλβανοφώνους μεταξὺ τῶν Μουσουλμάνων. Περιλαμβάνει δὲ ὁ καζᾶς οὗτος κατὰ τὸν Amadore Virgili 24 ἑλληνικὰ σχολεῖα μετὰ 1063 μαθητῶν.

Ἄλλ' ἢ πειστικωτάτη ἀπόδειξις περὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῶν χωρῶν τούτων εἶνε τὸ πλῆθος τῶν ἐν ταῖς περιοχαῖς τῆς Χι-

¹ Albanesische Studien s. 53: Argyrokastron widerstand unter allen Punkten von Epiros der Herrschaft Ali Paschas am hartnäckigsten.

² Ἐνθ' ἀν. σ. 41.

³ Thessalien und Epiros 213.

μάρας καὶ τοῦ Δελβίνου χωρίων τῶν καταστραφέντων ὑπὸ τῶν Τουρκαλθανῶν κατὰ τὸν βαλκανικὸν πόλεμον, ὧν οἱ κάτοικοι ἔσωσαν τὴν ζωὴν αὐτῶν φεύγοντες εἰς τὴν νότιον Ἡπειρον ἢ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὰ χωρία ταῦτα τὰ λαφυραγωγηθέντα καὶ πυρποληθέντα ἀνέρχονται εἰς ἑξήκοντα περίπου. Εἶνε δὲ προφανές, ὅτι οἱ Ἄλβανοὶ δὲν ἤθελον κάμει χρῆσιν τοῦ γιαταγαλίου αὐτῶν καὶ τοῦ δαυλοῦ ἐναντίον ὁμοθνητῶν ἐχόντων τὴν αὐτὴν καὶ αὐτοὶ ἐθνικὴν συνείδησιν.

Προκειμένου δὲ περὶ τῆς Πρεμετῆς, δὲν δύναται νὰ λησμονηθῆ, ὅτι ἐν τῶν προαστείων αὐτῆς εἶνε ἡ γενέτειρα τοῦ Ἀρσάκη ἐκείνου, ὅστις, ἀντιπροσωπεύων τὰ αἰσθήματα καὶ τὴν ἑλληνικὴν συνείδησιν τῆς χώρας, ἀφιέρωσεν ὅλην αὐτοῦ τὴν περιουσίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ δὲ κληροδότημ' αὐτοῦ χρησιμεύει εἰς συντήρησιν τοῦ μεγίστου τῶν καθιδρυμάτων τῆς ἐκπαίδευσως τῶν θηλέων ἐν Ἑλλάδι, τοῦ Ἀρσακείου ἐκείνου τοῦ ἀποτελοῦντος συνοικίαν ὀλόκληρον ἐν αὐτῷ τῷ κέντρῳ τῶν Ἀθηνῶν μετὰ διςχιλίων μαθητῶν καὶ περιλαμβάνοντος τὸ διδασκαλεῖον ἐκείνο τῶν θηλέων, ἐξ οὗ ἐξέρχονται κατ' ἔτος ἑκατοντάδες διδασκαλισσῶν διαχευσῶν τὴν παιδείωσιν ἀνὰ πάσας τὰς ἑλληνικὰς χώρας.

Ἀνάλογον δὲ πρὸς τὸ Ἀρσάκειον τῶν Ἀθηνῶν εἶνε τὸ Ζάππειον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δωρεὰ τοῦ οἴκου Ζάππα, καταγομένου ἐκ τοῦ Λαμπόβου, κειμένου πρὸς τὰ βορειοανατολικά τοῦ Ἀργυροκάστρου. Οἱ δύο ἀδελφοὶ Ζάππαι ἐκτὸς τοῦ κληροδοτήματός τούτου ἐν Κωνσταντινουπόλει κατέλιπον εἰς τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα ἑκατομμύρια ὄλα χάριν τῆς βιομηχανίας. Τὸ μέγαρον τῆς ἐκθέσεως, τὸ καλούμενον Ζάππειον ἐκ τοῦ ὀνόματος τῶν ἰδρυτῶν, εἶνε τῶν μεγίστων μνημείων τῆς πρωτεύουσος τῆς Ἑλλάδος.

Τὸ δὲ ὄνομα τῆς Μοσχοπόλεως, κτισθείσης τὸν δέκατον τέταρτον ἢ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα, ἀποκαλύπτει εἰς ἡμᾶς ὀλόκληρον ἱστορίαν τῆς ἐμπορικῆς, βιομηχανικῆς καὶ πνεύμα-